

**KAPRONCZAY KÁROLY:
HERCZEG ÁRPÁD (1890–1957)¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István
vezetésével, közreműködött: Szállási Árpád**

1939 szeptember első napjaiban – már dúlt a lengyel–német háború – jelent meg magyar nyelven Wladyslaw Szumowski 'Az orvostudomány története' című könyve,² amely a modern és szintetizálásra törekvő orvostörténeti munkák talán legjobbjának számított. A munkát lengyelről Herczeg Árpád, a budapesti orvostudományi kar orvostörténelem magántanára fordította, kiváló magyar vonatkozású jegyzetanyaggal, bibliográfiával és kronológiával látta el, a kötethez a képválogatást is elvégezte. A szerző a kötet bevezetőjében így írt Herczeg Árpádról:

„...Külön kell köszönetemet kifejeznem dr. Herczeg Árpádnak, a budapesti egyetem magántanárának. E könyv II. észének megjelenése után dr. Herczeg, aki a világháború alatt Lengyelországban járván nyelvünkkel megismerkedett, azzal a kérelemmel fordult hozzám, hogy

---

¹ Forrás: Kapronczay Károly: Herczeg Árpád (1890–1957). Kézirat.

Herczeg Árpád néhány nagyobb orvostörténeti írása (– *a szerk. összeáll.*):

Herczeg Árpád: Az influenzajárványok rövid történeti összefoglalása. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 165–166.

Herczeg Árpád: Adatok a dermatologia és syphilidologia történetéhez. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 829–831, 858–859.

Herczeg Árpád: Orvosi felfedezők és feltalálók életkoráról. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 587–588.

Herczeg Árpád: A Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi facultásának 1751-ből való tervezete. = Orvosi Hetilap, 1930. pp. 151–155.

Herczeg Árpád: Jung Ambrus pestis traktátusa. = Orvosi Hetilap, 1930. pp. 526–528.

Herczeg Árpád: Fizikus orvosok. 1. Orvosok a mechanika történetében. = Orvosi Hetilap, 1930. pp. 800–802, 859–860.; 2. Orvosok a hőtan történetében. 3. Orvosok a hangtan történetében. 4. Orvosok a fénytán történetében. = Uo., pp. 884–888.; 5. Orvosok a villamosság- és mágnességtan történetében. = Uo., pp. 912–914.

Herczeg Árpád: Az orvostörténelem korszakainak vázlatos áttekintése. = Orvosi Hetilap, 1931. pp. 49–52.

Herczeg Árpád: Egyetemi rektori intelmek az 1794. évből. = Orvosi Hetilap, 1931. pp. 146–147.

Herczeg Árpád: A kezdetleges hadiorvosi tudomány. = Magyar Katholikus Szemle, 1931. pp. 143–164.

Herczeg Árpád: A hadi orvostudomány a XVII. századtól a napoleoni háborúk végéig. = Magyar Katholikus Szemle, 1932. pp. 183–199.

Déri Henrik – Herczeg Árpád: Morvai János choleraegymódja 1831-ben. = Orvosi Hetilap, 1932. pp. 802–803.

Herczeg Árpád: Az orvosképzés történetéről. = Orvosképzés, 1932. pp. 398–414.

Herczeg Árpád: Magyar–szláv orvosi etymologia. = Orvosi Hetilap, 1933. pp. 598–599.

Herczeg Árpád: Régi kórtani nézetek. = Budapesti Orvosi Ujság, 1933. pp. 46–47.

Herczeg Árpád: Paracelsus az orvostörténelemben. = Budapesti Orvosi Ujság, 1933.

Herczeg Árpád: Néhány XVI. századbeli syphilis-kézirat a budapesti Bőr- és Nemikórtani klinika könyv- és kéziratkinseiből. = Orvosi Hetilap, 1936. pp. 545–548.

Herczeg Árpád: A budapesti Orvostudományi Kar történetének rövid áttekintése. = Orvosi Hetilap, 1937. pp. 316–318.

² Szumowski Ulászló [Wladislaw]: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból nézve. Ford.: Herczeg Árpád. Bp., 1939. XI, 649 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 167.)

engedjem meg könyvemnek lefordítását magyar nyelvre. Természetesen örömet megadtam az engedélyt. Dr. Herczeg már az 1934. évben akart elkészülni az első 2 rész lefordításával. Minthogy nem akartam, hogy igen tisztelt fordítóm túl sokáig várakozzék a III. részre, megküldtem neki e rész korrektúra íveit, egymás után mindjárt, amint a nyomdából kikerültek, hogy ilyen módon a magyar fordítás nem sokkal a lengyel eredeti után megjelenhessék. A közöttünk ennek kapcsán kialakult kedves és élénk levelezés ma is szakadatlanul fennáll. Dr. Herczeg, aki az orvostörténelem magántanára Budapesten, fordítóból egyenesen munkatársam lett, és különösen a magyar nemzetre vonatkozó különböző részletekről tudósított engem. Igazán hálás vagyok és szívből köszönöm Herczeg magántanár úrnak azt a sok, hosszú, magas színvonalú levelét, amelyek mindig végtelenül tanulságosak voltak számomra, és amelyekben tisztelt levelezőm annyira ment előzékenységében, hogy még korrektori megjegyzéseket is közölt velem. Végtelenül boldog leszek, ha szerény orvostörténeti fejtegetéseim hozzá fognak járulni a Magyarország és Lengyelország között fennálló szellemi együttműködésnek, ennek az évszázados múltba visszanyúló együttműködésnek és barátságban további megszilárdulásához és állandósulásához...”

E rövid kiemelésből teljes kép rajzolódik a nálunk sokáig használt, ma már könyvritkaságnak számító alapvetés szerzője és magyar fordítója közötti szakmai kapcsolatáról, ami tükrözi Herczeg Árpád szakmai felkészültségét és szerénységét. Az orvostörténelemnek jelentős támogatója volt a budapesti orvosi karon Nékám Lajos professzor, aki az irányítása alatt állt Bőrgyógyászati Klinikán nemcsak – saját szakterületén – lehetőséget nyújtott az orvostörténelem művelésére, hanem kiemelkedő könyv- és kéziratgyűjteményt alapított, 1920-ban az orvosi sajtóban figyelemre méltó előterjesztésekkel élt az orvostörténelem hazai alapgyűjteményeinek (könyvtár, levéltár, múzeum, kutatóhely) megszervezésére, az orvostörténelem egyetemi kötelező oktatásának elrendelésére. E tevékenységének „bizonyítéka” Herczeg Árpád munkásságának felkarolása, támogatása.

Herczeg Árpád 1890-ben született Debrecenben, orvosi tanulmányait a budapesti orvosi karon végezte, ahol 1914-ben oklevelét is szerezte. Kiváló nyelvérzéssel, klasszikus műveltséggel rendelkezett, s az egyetemi iratok szerint 1912-től rendszeres hallgatója volt Győry Tibor magántanári előadásainak. Az első világháború kitörésekor természetesen katonai szolgálatra hívták be, bár oklevelének kézhez vétele után a bőrklinikára nyert gyakornoki beosztást, amiből két-három hetet töltött le. Rövid katonai kiképzés után előbb az orosz fronton kapott csapat-orvosi beosztást, majd 1915-től az egyik galíciai helyőrségi kórházába vezényelték. E katonakórház a Galíciai Katonaorvosi Intézethez tartozott, amelynek járványügyi részletét Wladyslaw Szumowski (1875–1954), a lemergi egyetem orvostörténelem rendkívüli tanára vezette. Szumowski polgári orvos működött a fenti Intézetben, akit ugyan – korára való tekintettel – nem hívtak be katonának, de polgári orvosként katonai intézménybe osztottak be. Itt került kapcsolatba az orvostörténelem iránt érdeklődő katonaorvos és az orvostörténelem már ismert tanára. Herczeg krakkói egyetemen őrzött levelezéséből kitűnik, hogy a szakmai ügyekben gyakran Lembergben megfordult magyar katonaorvos és a lengyel „professzor” között inkább orvostörténelemről, mint a helyőrségi kórház bajairól esett szó. Szumowski sem hagyta abba orvostörténeti kutatásait, egyre inkább Krakkóhoz kötődött, ahol működő Lengyel Tudományos Akadémia levelező tagja volt (1909) és rendszeresen tartott orvostörténeti felolvasásokat Természet- és Orvostudományi Osztályán. Az előbb említett levelezésből az is kitűnik, hogy Szumowski gyakran adott „kosárszámra” német – és később lengyel-nyelvű orvostörténeti munkákat Herczeg Árpádnak, amit „helyőrségi magányában” tanulmányozott és jegyzetelt. Herczeg gyorsan megtanult lengyelül, amit napi munkája is sürgetett.

A világháború befejezése után századosi ranggal helyezték tartalékos állományba, háborús szolgálatáért 1924-ben vitézi címet is kapott, s Nékám Lajos klinikáján folytatta 1914-ben megszakított „egyetemi pályáját”. az orvostörténelem iránti érdeklődése nem szakadt meg, sőt Győry Tibor „pártfogoltjainak” egyike lett. Győry nagyra értékelte Herczeg nyelvtudását, a galíciai katonaorvosi szolgálat alatt szerzett széles orvostörténeti olvasottságát így 1924-ben neki adta át az Orvosi Hetilap „Heti Krónika” rovatát, ami nemcsak az orvos társadalmi élet híreit,

hanem orvostörténeti tanulmányokat, kisebb írásokat is publikált. Itt és a Népegészségügy hasábjain kezdte el szakirodalmi munkásságát, sőt Nékám Lajos, látva adjunktusa szakirodalmi sikereit, mentesítette a rendelőintézeti munkától, csak osztályon gyógyított, többi idejét az orvostörténelemnek szentelhette. A Krónika rovatot 1931-ben „hivatalosan” is ’Orvostörténelem’ rovatá alakították át, amely jelentős publikációs lehetőséget biztosított e területen működőknek. Itt láttak nyomdai napvilágot Herczeg Árpád számtalan adatközlésének, amelyek többségét Magyary-Kossa Gyula is beépített 1929-ben indult négykötetes alapvetésébe. Herczeg Árpád egyik jelentős kutatási területe a hazai járványtörténelem volt, főleg a szifilisz járványokkal, pestis és himlőhalálozással foglalkozott, bár a sok tanulmány közül kiemelkedett Manardus magyarországi tevékenységét feltáró és alapvetésnek számító tanulmánya, amelyet németül is megjelentetett, az európai orvostörténeti szakirodalom talán legtöbbet idézett munkája.³

Herczeg Árpád tagja volt annak a Győry Tibor köré csoportosuló orvostörténeti társaságnak, amelyből nemcsak a két világháború közötti korszak egyetemi magántanárai kerültek ki, hanem az a szellemi műhely volt, ahol számos szakmai alapvetés gondolata született meg, ösztönözték kiadását. Herczeg Árpád 1931-ben az orvostörténelem magántanára lett a budapesti orvosi karon, előbb csak helyettesítette a rendkívül elfoglalt Győry Tibor előadásainak megtartásában, de annak halála után teljesen átvette ezeket. Rendkívül népszerű előadó volt, bár Győry sziporkázó tehetségét nehezen pótolta.

Az 1930-as években főleg Szumowski munkáját fordította magyarra, látta el olyan jegyzetekkel, kiegészítő részekkel, amelyeket az 1961. évi lengyel kiadásba – megemlítve Herczeg érdemeit – beépítették, sőt az 1939. évi magyar kiadás képanyagát is átvették. Szumowski munkájának fordítása jelentős megterhelést jelentett, így nem vett részt az 1935-ben megjelent ’Az orvostudományi kar története’ című kötet előkészítő és kutató munkálataiban.

’Az orvostudomány története’ – mint említettük – 1939 szeptemberében jelent meg, a magyar-lengyel évszázados kapcsolatok egyik megnyilvánulása volt a világháború első heteiben. Herczeg Árpád 1939 őszén egyik szervezője volt annak a magyar értelmiségi akciónak, amely tiltakozott a német követségen a krakkói egyetem tanárainak letartóztatása ellen, anyagi segítséget szerveztek családjaik megsegítésére. igaz, a német hatóságok 1940 elején a lefogott lengyel egyetemi tanárokat szabadon engedték, köztük Wladyslaw Szumowskit is, de később találtak okot az újabb letartóztatáshoz. Herczeg Árpád az egyik segítője volt a világháború éveiben a budapesti egyetemre beiratkozott lengyel hallgatóknak, nemcsak a részükre szervezett nyelvtanfolyamokon tanított, hanem külön foglalkozásokat szervezett a lengyel orvosoknak, vizsgára felkészítő gyakorlatokat lehetett nála végezni.

A második világháború után eltávolították az egyetemről, nemcsak az orvostörténelem oktatásának megszüntetése volt az ok, hanem vitézi címe, első világháború alatt szerzett katonai kitüntetései. Előbb rendelőintézet szakorvosaként, majd üzemorvosként működött, szinte haláláig dolgozott 1957), mivel 1945 előtti szolgálat éveit elvesztette, nyugdíjat nem kaphatott. Ebben a mellőzöttségben jelentett számára vigaszt, hogy 1948-ban Wladyslaw Szumowski, a Jagello Egyetem akkori rektora javaslatára az ősi egyetem díszdoktorává avatták, c. egyetemi tanári címet adományoztak neki. a kitüntetést még átvehette, de a lengyel egyetem adta jogokkal élni nem tudott, mivel az akkori politikai helyzet ezt nem tette lehetővé. 1950-es évek közepén még bekapcsolódott az Országos Orvostörténeti Könyvtár köré csoportosuló, főleg a két világháború közötti nemzedékből álló, orvostörténészek munkájába, de napi munkája miatt csupán néhány előadás megtartására futotta idejéből. utolsó orvostörténeti előadását – 1957 tavaszán – az Orvostörténeti Könyvtárban tartotta a szifilisz európai megjelenéséről.

---

³ Herczeg Árpád: Manardus János (1462–1536) magyar udvari főorvos élete és művei. Bp., 1929. 69 p., 11 t. (Kiegészítése: További magyarországi vonatkozások Manardus műveiben. = Orvosi Hetilap, 1927.)